

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

بررسی بحران های جانشینی از مرگ آباقا خان تا جلوس غازان خان

(۶۸۰-۶۹۵ هـ. ق)

استاد راهنما:

دکتر فریدون الهیاری

استاد مشاور:

دکتر لقمان دهقان نیری

پژوهشگر:

امیر صالحی

فروردین ماه

کلیه ی حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات
گروه تاریخ

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ گرایش ایران دوره‌ی اسلامی
آقای امیر صالحی
تحت عنوان

**بررسی بحران‌های جانشینی از مرگ آباقا خان تا جلوس غازان (۶۹۴-
۶۹۵ هـ ق)**

در تاریخ ۱۳۸۹/۱/۲۹ توسط هیأت داوران بررسی شد و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

امضا	دکتر فریدون الهیاری با مرتبه علمی استادیار	۱- استاد راهنمای پایان نامه
امضا	دکتر دهقان لقمان نیری با مرتبه علمی دانشیار	۲- استاد مشاور پایان نامه
امضا	دکتر حسین میرجعفری با مرتبه علمی استاد	۳- استاد داور داخل گروه
امضا	دکتر فریناز هوشیار با مرتبه علمی استاد	۴- استاد داور خارج از گروه
امضای مدیر گروه		

سپاسگزاری

اینک که ویراست نهایی این رساله تقدیم حضور خوانندگان محترم می گردد، بر خود واجب می دانم از تمامی کسانی که به هر نحوی مرا در تدوین و نگارش این رساله یاری نموده اند، کمال تشکر و امتنان خود را ابراز نمایم.

ابتدا از پدر، مادر و خانواده ی بزرگوام که با محبت های بی پایانشان مرا در تمام مراحل زندگی یاری نموده اند، به پاس زحمت هایشان و با تشویق و دلگرمی هایشان همواره امید به آینده را در من تقویت نمودند، تشکر می کنم.

از زحمات فراوان و بی شائبه ی استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر فریدون الهیاری که در طول نگارش این رساله یاری گر من بود کمال تشکر را دارم. تشویق، دلگرمی ها و گشاده رویی ایشان از خاطرم زدوده نخواهد شد.

از استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر دهقان نیری به جهت راهنمایی هایش در تمام مراحل تدوین این پایان نامه سپاسگزارم، شادکامی و توفیق روز افزون ایشان را از خداوند متعال خواستارم.

از استاد داور داخل گروه استاد حسین میر جعفری و استاد داور خارج گروه خانم دکتر فریناز هوشیار که زحمت داوری این رساله را بر عهده گرفتند و نکات ارزنده ای برای بهبود آن گوشزد کردند، کمال تشکر را دارم. جدیت و دقت نظر ایشان در مطالعه ی این رساله برای نگارنده قابل تحسین بود. از کلیه ی اساتید محترم گروه تاریخ دانشگاه اصفهان، به ویژه دکتر دهقان نژاد، دکتر نورایی، دکتر کجیاف نهایت تشکر را دارم.

از دوستانم آقایان عبدالله امینی، زاهد رضایی، ابراهیم محمدی، شعبانی، منصوری هانیس، خالقی، آغزاده، مومنی، ورفی نژاد، هاشمی فر، نهایت تشکر و کمال امتنان را دارم.

لازم به ذکر است که اگر مساعدت ها و هم فکری های این عزیزان نبود، بدون شک تدوین و نگارش این رساله بدین شکلی که هست، امکان پذیر نبود. حال آنچه بسامان است و نکو از این عزیزان است و آنچه نابسامان از من حقیر.

تقدیم به

دستان پرتلاش و رنجور پدرم

روح پاک مادرم و نامادری مهربانم

و مهربانی های خواهران و برادران عزیزم

چکیده

تاریخ ایران از دوره باستان تا امروز به طور مداوم درگیر بحران‌های جانشینی بوده، به گونه‌ای که این مسأله در قالب رقابت‌ها و کشمکش‌ها همواره سلسله‌های حاکم را به خود مشغول داشته است. دوره ایلخانان نمونه‌ی بارز این کشمکش‌ها یا به بیان دیگر بحران جانشینی است. دوره ایلخانان به سبب تداخل و تعارض سنت‌های انتخاب فرمانروا در فرهنگ ایرانی و اسلامی با سنت‌های یاسا و رسوم مغولی، فقدان یک سازوکار مشخص برای تعیین فرمانروا و همچنین وجود قابل توجهی از شاهزادگان مغولی با اختیارات و اهداف مختلف، پیچیدگی و حادث‌تری را به این مسأله در این دوره زمانی بخشیده است. شاهزادگان مدعی قدرت به علت دارا بودن موقعیت ویژه، همراهی امرای مغولی و نیروهای متنفذ با آنها با ایجاد دو دستگی در ساختار قدرت، برای دست‌یابی به قدرت باعث خلق پی در پی بحران‌های جانشینی می‌شدند. دوران کوتاه ایلخانی احمد، ارغون، گیخاتو، بایدو، به همراه قتل هرکدام از آنها را باید از نمودهای اوج بحران جانشینی در این دوره دانست. این پژوهش با چنین رویکردی و با روش توصیفی و تحلیلی و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای در پی آن است تا با تبیین این بحران‌ها و علل بروز آنها در پرتو سنت و شیوه انتخاب جانشین در فرهنگ ایرانی و مغولی و همچنین نقش شاهزادگان و عوامل داخلی زمینه‌ساز این بحران‌ها به بررسی موضوع بپردازد. از این رو این پژوهش پس از کلیات و منابع، سنت جانشینی در امپراطوری مغول، انتقال فرمانروایی به خاندان تولوی و تشکیل حکومت ایلخانی، بحران جانشینی آباخان و برآمدن احمدتکودار و ادامه این مسأله پس از مرگ احمد تکودار تا برآمدن غازان را مورد بررسی قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: اولوس، بحران، جانشینی، دیوان سالاری، قآن، قوریل‌تای، یاسا.

پیشگفتار..... ۵

فصل اول: کلیات

۱-۱- تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن ۷

۲-۱- اهداف ۷

۳-۱- سوال ها و فرضیات ویژه تحقیق ۷

۴-۱- پیشینه تحقیق ۸

۵-۱- معرفی منابع ۹

۱-۵-۱- منابع تاریخی (دست اول) ۱۲

۲-۵-۱- تحقیقات و پژوهش های جدید ۱۲

۳-۵-۱- مقالات ۱۳

۶-۱- روش تحقیق ۱۳

فصل دوم: سنت جانشینی در امپراطوری مغول تا برآمدن گیوک خان

۱-۲- عوامل موثر در قدرت گیری چنگیزخان ۲۰

۲-۲- اهمیت مسأله جانشینی از دیدگاه چنگیزخان ۳۲

۳-۲- قوریلتهای و سنت جانشینی ۲۴

۴-۲- جانشینی چنگیز و آغاز چالش های درونی بر سر مسأله جانشینی ۲۸

۵-۲- نایب السلطنگی توراکینا خاتون و بر آمدن گیوک ۳۲

فصل سوم: انتقال فرمانروایی به خاندان تولوی و تشکیل حکومت ایلخانی

۱-۳- نقش و جایگاه تولوی در امپراطوری چنگیزی ۳۶

۲-۳- خاندان تولوی از مرگ وی تا پایان فرمانروایی گیوک ۳۹

۳-۳- نحوه برآمدن منگو قآن بر سریر فرمانروایی امپراطوری مغول ۴۲

۴-۳- بررسی روند تکوین حکومت ایلخانی در ایران ۴۸

۱-۴-۳- اهداف هلاکوخان از حمله به ایران ۴۷

۲-۴-۳- حمله هلاکوخان و فتح سرزمین ها ۴۸

۳-۴-۳- تکوین و تثبیت مرزها ۴۸

- ۳-۴-۴- نبرد عین جالوت و تثبیت مرزها ۵۱
- ۳-۴-۵- گذر به جهاننداری و نحوه اداره قلمرو ۵۳
- ۳-۴-۶- دوره بندی تاریخ ایلخانان ۵۷

فصل چهارم: بحران جانشینی اباقاخان و برآمدن احمد تکودار

- ۴-۱- سنت قوریلتای در دوره ایلخانی ۶۰
- ۴-۲- عوامل موثر در روی کار آمدن احمد تکودار ۶۰
- ۴-۲-۱- نقش عناصر مسلمان و ایرانی ۶۱
- ۴-۲-۲- حمایت تعدادی از امرای بزرگ مغول ۶۲
- ۴-۲-۳- شاهزاده بزرگ بودن ۶۳
- ۴-۲-۴- حضور به موقع در مرکز قدرت ۶۴
- ۴-۳- آغاز فرمانروایی احمد و شروع منازعات سیاسی ۶۶
- ۴-۴- شورش قونگورتای در روم ۶۷
- ۴-۵- شورش ارغون علیه سلطان احمد ۶۹
- ۴-۶- خاندان جوینی و تشدید اختلاف ها ۷۲
- ۴-۷- شورش و توطئه امرا علیه سلطان احمد تکودار ۷۴
- ۴-۸- رابطه با حکومت مملوکان ۷۶

فصل پنجم: بحران جانشینی از مرگ احمد تکودار تا جلوس غازان

- ۵-۱- بر آمدن و قدرت گیری ارغون ۸۰
- ۵-۲- تکاپو های سیاسی هلاجو و دیگر امرا ۸۲
- ۵-۳- اوضاع سیاسی دوران ارغون ۸۲
- ۵-۳-۱- ناکارآمدی حکومت ۸۳
- ۵-۳-۲- نارضایتی عنصر مسلمان و ایرانی ۸۴
- ۵-۳-۳- مهار عنصر مغولی ۸۵
- ۵-۴- امیر بوقا ۸۷
- ۵-۵- سعد الدوله ۸۸
- ۵-۶- امیر نوروز ۹۱

عنوان

صفحه

۹۵..... ۵-۷- قدرت گیری و بر آمدن گیخاتو

۱۰۰..... ۵-۸- میان پرده کوتاه ایلخانی بایدو و بر آمدن غازان

۱۰۵..... کلام آخر

۱۰۹..... منابع و مآخذ

پیشگفتار

بحران جانشینی از چالش های دیرپای تاریخ ایران است. به گونه ای که تاریخ ایران از عصر باستان تاکنون همواره درگیر بحران های جانشینی بوده است. فقدان یک ساز و کار مشخص برای تعیین جانشین یکی از علل عمده بروز این بحران ها بوده چنانکه عصر ایلخانان نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. تضاد و تعارض سنت قبیله ای و یاسای مغولی با فرهنگ سیاسی ایرانی موجب تشدید اهمیت مسأله جانشینی شده است. تاریخ ایلخانان پس از دوره اباقاخان تا آمدن غازان خان آکنده از بحران های جانشینی بوده که می توان این دوره را اوج این مسأله دانست.

فقدان مقررات مشخص و ویژه برای تعیین جانشین فرمانروا باعث شد تا شیوه انتخاب از قاعده مشخصی پیروی نکند، فرمانروایان در این دوره غالباً بر پایه غلبه و در پرتو حمایت عوامل مختلف صاحب نفوذ به قدرت دست یافته، که این روند چهره خود را در وضعیت بغرنج بحران های پیاپی جانشینی در این دوره نمودار ساخته است. هرچند قوریلتهای صحنه تاثیر نهایی فرمانروایی خان جدید بود، حتی در مواردی که نتیجه از قبل معلوم بود، قوریلتهای تشکیل می شد، منظور از این کار ظاهراً حفظ تشریفات بوده که برای انتخاب خان پیش بینی گردیده بود. رؤسای قبایل مغول و صاحب منصبان متنفذ دولت و حتی زنان صاحب قدرت نیز حق حضور و دخالت و اظهار نظر داشتند. نفوذ فوق العاده امرا و شاهزادگان و روحانیون در دربار، فقدان مشغله نظامی در مرزها، فقدان ایلخان های مقتدر در این دوره، ضعف مبانی نظری ساختار قدرت در این دوره، نبود یک مرکز مشروعیت بخش برای تنفیذ قدرت به ایلخانان خارج و مافوق از نظر امرا و شاهزادگان مثل دوره عباسی، قتل و مرگ زود رس ایلخانان و همچنین نبود یک ساز و کار مشخص برای انتقال جانشینی از دلالی بوده که در تشدید بحران های جانشینی در این دوره نقش داشته است. موضوع تحقیق حاضر به تبیین و تحلیل مسأله جانشینی در بین سال های ۶۹۵-۶۸۰ هـ یعنی از زمان فوت اباقاخان تا روی کار آمدن غازان خان می پردازد. هدف این پژوهش اساساً پرداختن به این پرسش است که چرا بحران های جانشینی و دعوا های مربوط به انتقال قدرت بعد از مرگ اباقاخان تا زمان برآمدن غازان ادامه یافت؟

اگر چه نمی توان گفت ساز و کار های انتقال جانشینی، روند قدرت گیری و به قدرت رسیدن یک شاهزاده مدعی قدرت و تأثیر تلاش های وی بر ایجاد بحران های جانشینی، به ویژه زمینه ها و شرایط ایجاد این بحران ها، به همراه عوامل دیگر، از مسأله ای است که این پژوهش به رغم فقر شدید اطلاعات و قلت منابع درصدد روشن ساختن آن است. تحقیق حاضر نیز یکی از همین تلاش های ابتدایی است که هرچند مدعی نیست رهیافت جدیدی بر مسأله جانشینی در دوره ایلخانی ارائه داده است، ولی شاید بتواند آغاز جدیدی بر تفکر جدی در این باره باشد.

پژوهش درباره بررسی بحران جانشینی نه تنها در دوره ایلخانی بلکه در دوره های دیگر کارآسانی نیست. این مسأله چنان گسترده و مهم است که حتی می شود بر پایه آن تمام تاریخ ایران را بررسی و تحلیل کرد.

در باب این موضوع تحت عنوان - بررسی بحران جانشینی - هیچ پژوهش جامع و مستقلی به شیوه اختصاصی به طور عام در تاریخ ایران و به طور خاص در عهد ایلخانان صورت نگرفته که تا نگارنده بتواند، چار چوب و قالب تحقیق خود را بر بنیاد آن سامان دهد یا اینکه ایده هایی را از آن اقتباس کند. این مسأله مشکلات زیادی را در نگارش این رساله به وجود آورد، در بعضی از منابع و پژوهش های جدید به صورت جسته و گریخته به موضوع انتخاب جانشین پرداخته شده است. مطالبی که در متن پایان نامه گنجانده شده، حاصل مطالعه کتابخانه ای به صورت نقل قول مستقیم و غیر مستقیم

و تحلیل است. روی هم رفته نگارنده در چنین شرایطی با زمینه ای تازه روبروست. پژوهش انجام شده آخرین و قطعی ترین تحقیق درباره مسأله بحران جانشینی مربوط به این دوره نیست؛ بلکه مسایل و ناگفته های زیادی باقی مانده که امید می رود دیگران به آنها بپردازند. هدف این پژوهش تبیین و پرداختن به علل و عوامل دخیل در ایجاد بحران جانشینی است. در فصل های این پژوهش به جنبه های گوناگون این مسأله پرداخته خواهد شد. امید می رود تا نتایج و برآوردهای تاریخی پژوهش حاضر، زمینه ای را برای بررسی این مسأله در دوره های دیگر تاریخ ایران فراهم آورده باشد. در این رساله طبق معمول در فصل اول به کلیات مربوط به طرح و بیان مسأله پژوهشی پرداخته شده و در فصل دوم نیز به سنت جانشینی در امپراطوری مغول تا بر آمدن گیوک خان اشاره نموده است. فصل چهارم نیز به بحران جانشینی اباقخان و در نهایت آخرین فصل به ادامه بحران جانشینی تا برآمدن غازان خان پرداخته است.

فصل اول

کلیات

۱-۱- تبیین مسأله‌ی پژوهشی و اهمیت آن

()

-

»

۱-۲- اهداف

۱-۳- سوال ها و فرضیات ویژه تحقیق

۱-۴- پیشینه تحقیق

١-٥- روش تحقیق و مراحل آن

١-٦- معرفی منابع

١-٦-١- منابع تاریخی دست اول

تاريخ روضة الصفا

روضة الصفا

أيف كرد

۱-۶-۲- تحقیقات و پژوهش های جدید

۱-۶-۲-۱- کتاب

()

۱-۶-۲-۲- مقالات

«

»

^

《 》

《 》

《